

КЕЛВР

Итклтэ иньгин дурн

Нег дакдж Дорджинд Байрта харгъвв. Нэрхн өндр, арвго шүрүхн бээдлтэ болон, эвтэки сээхн моголцг чиратэ, көк буурл хүрсх захта, ценькэр цемги күүлтэ, терүгэн дахсн хавчдг буурл махлата, деегэрнь ирмэгийн кеерүлдэж өлгсн цагбан бул альчур дорас, атхр хар үснь маньна деернь унджсн багш күүкн билэ. Терүна хөөн нег-негэн улм меддж таньлдвн.

Гентки йовдж йовад Дорджинд күрч ирвв. Удсн уга ардасм дахлн Байр ордж ирэд, ю-бис күүндэж бээггэд, гарад йовдж одв.

— Мууха шулун гарч одва? гидж би сурвв.

— Ай, энчи чеедждэн ик зовлнэгта йовна, — гидж Дорджин герин күн Джиргэл келв.

— Ягбад, юн болдж?
— Байр, нег көвүтэ үүрлэд-наадад йовдж, нег-негдэн дурлна. Ода тер көвүн, «оньгдан күүктэв» гидгджен. Тер учрар Байр «үүнэс мел альдарад болв чигн йовнав», гинэ.

Күүкн бийнь гаавгэа гидг күн. Институт чилахиннь өмн, гурвдгч курсас элги-садурн ирхдэн, тер көвүтэ таньлдна. Терүна хөөн көвүнчн балгэс орад, күүкнчн мана совхозур ирэд амрарнь

келхлэ, хоорндан инь-үр болна.

— Тер көвүнчн юн күмб?

— Хамдан өссн, караг-дараг уга, мана меддг эврэхснмдн көвүн-Бийнь болхла, сээхнчн, далта-ээмтэ, терүгэн дахсн голышг, өнр ургыцта, наач-иняч, ямаран чигн байр-шуугана эк татач, айта гидгэр гарма татдг, биллгд-дуулдг, комбайнер көвүн. Ниднин зун тэрэ хадлгэнд сэн диилвр бэрсндэн «Күч-көлснэ Улан Туг» орденэр ачлгдла.

— Зогс, зогс! Терчн Бадмин Баснь болзва?

— Э, э.

— Би Басньгиг дегд сэн тань-налм, зуг эн хойричн хоорндан тинм сээнинь меддм уга билэв.

— Уга эн хойрчн йир иньг-лдж нег-негэн дурлдг билэ.

Байр цань уга Басньд дурлна. Унтхла зүүдндн үзгдэл, өндр ухандн орад, үлү гидг чаньгч-чиирг, зөрмг, нег мөсн ухата болдж иньгнь медддг. Тиггэд йир шулун харгъхнь гидж чееджэр адгьдг бээдж.

— Ю күүндхмт? Та хойран хоорнд юн бээдг болх? Йитдэж нег үр күүкнэнь (бас багш) сурсн ухандн орм цацу, — уга Баснь ончта, нанд болхла нам үлү гидг ончта — гидж бийлэгээн зүткдг болнэ.

Баснь бас цань угагар Байрт дурлна. Ганггшсн зуна уг өдрин туршар комбайнасн буул уга тэрэ хурасн бийнь, асхиднь ирдж, Байрин мөнд эс медхлэ, хорн андгар болджана. Зэрмдэн сөөни дуусн көдлдг билэ. Сөөгтэр тэрэ хурана гиггэд келхэс биш, дашканы дала болджаухогв. «Саран сарул болвчн, өдрлэнь адал болхш» — гиггэд, өдрэр уухнас үзэд эргэд гарч одх хотхр-нүкндчн ордж очв гидж саглад, өмнэн шилтдэж, штурвалас гаран авлго, алькдн чигн белн йовсн бийнь, Байрнь ухандн орад күрч ирдг болна. Зэрмдэн унтв гильч, аль күүлэггэд суудг болхй? — гидж санн — «би ягджанав, өр цээдэж-хнь» — гиггэд дотран мусг инэдэж бийэрн наад кедг бээдж.

— Чи тегэд Байринг йовтха гивч?

— Уга, Байрт юн керг, йовхла тер йовтха — гидж Джиргэл чилэв.

Тер джилин чилгчэр би Сиврэс Хасгин нутгур нүүггэд, тендэн хойр джил шаху бээггэд, таньгчч токтсн-на хөөн гарсн газран темцэд, Лагандь ирдж буувв. Укс-үкс йовад, тагтар гарад, Ракуша хаджуд күрч ирэд, эргндэн хэлэггэд зогсвв. Эннь бээлэ, тернь.. тернь — гиггэд ухандм орад тод болад бээна.

Генткн захан герин секатэ терзэр, джингнсн хонгхта гарман дун дүүрэн болад соньсгдм цацу, булгин усншнь цегэн, сарул-сээхн хоолта күүкд күн эклэд дуулв. Дунь цаг зуур тасрад, дакад чаньггэрад, улм

ягта көвэр, гарсн газр-усан махтдж, байрар бахтдэж:

Иджл голин урехлтаг яяхв..
Хошуд нутгин холинь яяхв,
Хоохн Цагъана седклинь яяхв..
гиггэд эргид бээсн садт ца-цаагбан джингнэд бээв.

Соньсчкад дотркм дала болад, байрм өөдэн өрггдэд; хоолдм ирдж ик моголцг болдж торад зогсв.

Өрчэр ордг салыкта
Өнр хальмгин тег,
Эргэн цокдг долгыата
Өргн Көк тенгэс..

гидж бичгдэд уга шүлгин бийснь цуглрад, даршлгэнд орад ирцхэв.

Гармад орсн айс; күүкд күүнэ дун хойр негдэд бээна. Таньдг, эс таньдг болвчн, герүрн орс гиггэд; уралан йовад, терз тус ирн «Байр, Байр!» — гиггэд герүр гүүггэд орвв. Байр Баснь хойр инэлдсн эедж-тэггэн тосцхав.

Эн асхн, советск шампанскиг дундан тэвчкэд, шуугад-инэлдэд, дуулад-билэд, сөөни өрэл давсн бийнь унтл гча, кесгтэн күүндэд суувдн. Күр чилдэж өгхш. Кесг мартгдэд хуурсн тоот сергэгдэд йир икэр шуугв-вдн.

☆☆☆

Тиггхд, намаг йовдг джил, зуна көдлмш төгсм цацу, эврэн йовдг комбайн заддг механикин 6 курст Баснь йовх өдртэн ээдэж келнэ:

— Курсан төгсэдж ирэд күн болнаа.

— Кемб терчи? — гидж ээджнь сурв.

— Байр.. гилгэнлэнь, тосдж авад.

— Чи көвүн бичэ аальч. Күн болхар седснч чик, наснч багъ биш, болв. бийән дахсн, караг-дараг уга, гер-мал халэх, хагърха-шуурхагъан хатх, кир-нугъудан угъах кү ав. Эс гидж Байринчн иджл сургъульта хатн чамд түшлэх, бийдчнь чигн джигръл уга, көгш нанд чигн амрл уга.

Эй, ээдж тенүг өгчл, эй, ээдж терчи кечкчл! — гигъад, үсән атилгъчкад, урлан ширдчкэд йовад бääхнь ил. Ай ююгъинь келхв, седклин ик зовлиб. Бийчн эврән үэдг болговч. Тер Мандж өвгнә бер, бас багш, — хей, аав терүг, хей, аав энүг гих тоотднь, наснь ирсн көгшн өвгн бөгдг-бөгдг гигъад, шар нарн гарснас авн, нарн хурдндан ортл, нам хойр өвдгән дархш. Би тиигдж чадшгов, намаг терүнәсн сулдх. Мана бийсимдн үэдг-меддг, көдлмшч, уршг-дершг уга күүкд багъй? — гидж ээджнь келв.

— Болв, Байр тиим биш, төвшүн, деегүр ухан уга, би.. гихлән, суусн ормасн босад ээджнь йовдж одна. Онъгдан хорагъас немдж келнә. — Таргътә-гальджр болвчн би гаргъсн эчкчб, зөв өгч бääхшв. Мини үгәс га болхла дурчн. Нань үт нанд бича кел. Медвч?! — гидж төгсәнә.

☆☆☆

Сургъулян төгсәд ирсн асхндан Баснь клубд нәр-наадн болджана гихлә, одад, Байрла харгъна. Мендлчкәд, — «мууха муурсмч?» — гидж күүкн сурв.

— Ик-бичкн болвчн сургъуль дасвшв.

Байр икәр байрла: — кедү келх, күүндх үс чееджд хурсн болхв?

— Тер бийнь келх, күүндхәс урднәр-нааднд үр күүкнәннь «Нүүдләг» сәәнәр дуулснд Байр бахтад йовхла, Баснь эс сонъссн болад, үг-күр угагъар, ик зовлигъта бääдлтә йовна. Терүгинь медн, — чи ягъвч? Чамд таасгдсн угай? — гидж күүкн сурв.

— Мини келсн күүкнәгъәр болхла, энчн дууллгън биш, тенүг сонъсхнч..

Санмср уга йовсн Байр токтн тусад, чикән иткджд ядад, некджд сурна:

— Күүкн, аль кен гинәч?

— Э, э — гидж киигәр Баснь келн, цугинь медтхә гисәр цәәлгънә.

— Хамдан сургъульд дасвдн «Күндтә темдг» ордентә, комбайнер, ода совхозурн хәрдж одв.

Күүкнә өмн генткн ик там харгъсн болв. Халәсн ганцхн Басньнь намамас холджхла, кенәннь төлә энүнд бääхв, ю кехв? — гих санан Байрт орв.

— Тер асхн «менд» чигн келл уга «би хәрнәв» гин Байр харнъгъ-

уд уга болджд одсн бийнь, ишкм кех аръ уга, ашь тасрдж Баснь зөгсна. Толгъань күндрәд, мөстә дала нургъарнь орад гарад одсар махмударнь киигн ирвлзәд, зүркнь улм-улмар догдлдж цокад, хоолнь бүтәд, гарн чичрәд, тер ормдан кесгтән көвүн бääнә. Нүдән арчад халәсн бийнь Байр үзгджш.

— Ягъад би тиигв, келнәв! Кендән? Йовдж одш. Ирхм болвза?

— Уга иршго, би терүг меднәв! — гидж санад шал соктушнь дääвләд, аргъул герүрн Баснь гарна.

Байр пәртгән ирджд урдклагъан әдл «Сән бәнт» гидж мендлл уга, альчуран толгъа деерәсн авч шивчкәд, кесгтән көндрл уга, диван деер сууна.

Герин әзн күүкд күн өвгәхн йовдл болсинь медәд, ээджшчнь джөөлнәр, — юн болв? — гидж сурв. Тигхлән, альчуран шүүрч авад чирәгъән хальчлад биш, хагърад күүкн уульва. Манъгдуртнь көдлмшәсн ирсн, асхар даттр авад Байр гарв, сөбни өрәл давтл ирсн уга, нөкәдүртнь бас тер.

Нег ирхлән әзн гергн келв: — Күүкн, энчн юн гисн йовдлв? Терчн гер авг, чи эс медсн болад бә. Тиигхлә чееджин зовлигъ гиигтрх зөвтә. Чи ода чигн багъч, чанъгъ-чииргч. Игджд бийән зовадмн биш. Э—эх! — гидж чилән, толгъатарн кесг заальв. Терүнә хөөн цаглагъан ирджд болвчн, үг-күр уга, әрә көндрәд, хаджуднь

түүмр шачавчн кергтән эс авх бääдләр күүй бääнә.

Нег дакджд үр көвүдиннь негнь санань зовсар сурна:

— Тадна хоорнд юн болв? Би санджалав, та хойр.. болв, Байр тосдж авад, кергтән эс авсар:

— Хм, әмтнә чееджд юн эс сангдхв. — гидж хәрү өгв.

..Кесгтән әдн харгъхш. Басньд кезә тиигджд Байр дурго болджд, харгъхаснь зулджд, үзгдәд одхий — гидж сагсн болхв?

☆☆☆

Намаг йовсна хөөн әдн хойр-гурвн сард харгъл уга йовдж. Генткн харгъна. Нег дакджд Байр хотна захд бääсн ик мод орад гарна. Акад юмн: селәнә ик уульңар бичә йовсн гисн бийнь, дотраснь юн түлксьн кемджәнә — «Йов, йов» гигъад конторин хаджугъар авад ирм цацу, өмнәснь Баснь гарад ирнә. Хойурн чирәджд зөрлцәд, ю күүндхән олджд ядад, нег-негнләгъән мендлл чигч уга, чикнәннь хуух күртлнь уладжд зогсна.

Нүдән газрас авл уга, «альдаран» — гиджд аргъул Баснь сурв.

— Невчк сергхәр, ик мод орджд йовнав, — гиджд Байр хәрү өгв.

Басньд тод: тер ик моднд сүүдрлдг, цецгс таслад, канъьсн үнринь кииләд, наадад-иналдәд кедү йовсн болхв!

Эс медсн болад Баснь Байриг халәхнь, халхнь альмн болджд улагъ--

ад, урднь сергмджтә джөөлн хойр хар нүднь шүүрүгъәр гихлкснь үзгднә.

«Иим үүл бääв.. Ууринь кендән келхв» — гиджд көвүн санна.

— Байр, чамла би йовхла яях? — гиджд Баснь сурв.

Сурсн дунь Басньгин түдү дүнъгә «буйн болтха» гисн эргч болад, нам седклдән хармлсн бийнь, болв, «ода күн сурджд бääхнь ягъджд керго» гихв — гиджд Байр эс керглсәр келнә. Кель болв чигн үг эклджд келл уга, киигъән дотран авлдад, ә уга йовцхана.

Моднд күрч ирсн, урдклагъан әдл Байр көк өвсн деер көлән джигъад суув, Баснь тагчг.

— «Минь энүнд мана иньглигъм әклджд, минь энүнд Байран ирх гиджд күүләджд, цугинь цәәлгъджд эвчхәр кедү суусн болхв?» — гиджд санад көвүн үкс күүкн тал бөрдәд келнә:

— Сонъслч намаг, би үнән чамд келсв, зуг сонъслч.

— Кел.

Нег баахн зуур тагчг зогсджд бääгъад, манънагъан хойр-гурв илчкәд:

— Чамас онъгдан күүкн нанд уга. Би, би.. би ээджиннь үгд.. гигъад цугинь цәәлгъджд Баснь келв. Байр тууджиг кевтнь сонъсчкәд, уршгаш халәджд сурна:

— А, ээджчн?

— Ээдж зөв гив..

БЕМБИН Тимофей.